

The concept of accessibility and its dimensions for spatial design

Zeynep ACIRLI¹, ORCID: 0000-0003-0753-5529
Özge KANDEMİR², ORCID: 0000-0001-7999-5845

Abstract

Design, which is a human-specific ability, is an action that cannot be abstracted from the life of the individual that is the reason for its production. Designs shaped by social and cultural behaviors respond to the individual's vital requirements regarding security, shelter, and self-realization. Thus, to the individuals, it offers opportunities to develop their various actions and experiences. Making these opportunities possible can be achieved by making the designed products, places, and systems accessible to individuals. This study aims to reveal the multidimensional relationship between the act of design and the concept of accessibility. The concept of accessibility is examined with its perceptual, physical, and cultural dimensions in terms of its meanings and expansions. Here, it is revealed that the designs, which exist both physically and socially and culturally, should meet all dimensions of the concept of accessibility in an integrated way. This framework aims to create awareness about spatial design by analyzing all obtained data with an integrated approach.

Highlights

- The study examines the design concept and the purpose of its action,
- It reveals the relationship between the act of design and the concept of accessibility,
- It discusses the concept of accessibility with all its dimensions.

Keywords

accessibility; physical/socio-cultural/perceptual accessibility; spatial design; the act of design

Article Information

Received:

11.11.2020

Received in Revised Form:

24.02.2021

Accepted:

19.03.2021

Available Online:

29.07.2021

Article Category

Review Article

Contact

1. İstanbul Aiyansaray University,
Faculty of Fine Arts, Design and
Architecture, İstanbul, Turkey
zeynepacirli@ayvansaray.edu.tr

2. Eskişehir Technical University,
Faculty of Architecture and Design,
Eskişehir, Turkey,
ozgekandemir@eskisehir.edu.tr

Mekân tasarımı için erişilebilirlik kavramı ve boyutları

Zeynep ACIRLI¹, ORCID: 0000-0003-0753-5529
Özge KANDEMİR², ORCID: 0000-0001-7999-5845

Öz

İnsana özgü bir yetenek olan tasarım, üretilme nedeni olan bireyin yaşamından soyutlanamayan bir eylemdir. Toplumsal ve kültürel davranış biçimleriyle şekillenen tasarımlar, bireyin güvenlik ve barınma ihtiyacından kendini gerçekleştirmeye kadar, yaşamsal her türlü ihtiyaca karşılık vermektedir. Böylelikle bireylere çeşitlenen eylemlerini ve deneyimlerini geliştirme fırsatları sunmaktadır. Bu fırsatların olanaklı kılınması ise, tasarlanan ürünlerin, mekânlar ve sistemlerin bireyler için erişilebilir olması ile mümkün olabilmektedir. Bu farkındalıkla ele alınan çalışma, tasarlama eylemi ile erişilebilirlik kavramı arasındaki çok boyutlu ilişkinin ortaya konulmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede burada erişilebilirlik kavramının anlam ve açılımlarına yer verilerek kavramın algısal, fiziksel ve kültürel boyutları incelenmiştir. Yalnızca fiziksel değil sosyal ve kültürel olarak da varlık gösteren tasarımların, erişilebilirlik kavramının tüm boyutlarını bütünlük olarak karşılaması gerektiği ortaya konulmuştur. Bu çerçevede elde edilen tüm veriler bütünlük olarak incelenip, mekân tasarımına yönelik farkındalıkların oluşturulması hedeflenmiştir.

Öne Çıkanlar

- Çalışma tasarım kavramı ve eyleminin amacını incelemektedir,
- Tasarlama eylemi ve erişilebilirlik kavramı arasındaki ilişkinin ortaya koymaktadır,
- Erişilebilirlik kavramının tüm boyutları ile tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler

erişilebilirlik kavramı; fiziksel/sosyo-kültürel/algısal erişilebilirlik; mekân tasarımı; tasarlama eylemi

Makale Bilgileri

Alındı:
11.11.2020
Revizyon Kabul Tarihi:
24.02.2021
Kabul Edildi:
19.03.2021
Erişilebilir:
29.07.2021

Makale Kategorisi

Derleme Makalesi

İletişim

1. İstanbul Ayvansaray Üniversitesi,
Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık
Fakültesi, İstanbul, Türkiye
zeynepacirli@ayvansaray.edu.tr
2. Eskişehir Teknik Üniversitesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Eskişehir, Türkiye
ozgekandemir@eskisehir.edu.tr

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

İnsanlar yaşam süreleri boyunca fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere buldukları çevrede yer alan mekânlar-ürünlerle iletişim kurmakta ve açığa çıkan etkileşimler sonucunda hayatlarını şekillendirmektedir. Süreç içerisinde insanın var olan ihtiyaçları değişmekte ya da mevcuttakilere yenileri eklenmekte, bireylerin çevreleriyle kurduğu ilişkiler ise farklılaşabilmektedir. Bu doğrultuda bireyin hayatının her alanında yer alan tasarımların üstlendiği roller genişleyip değişirken tasarlama eyleminin sahip olduğu sorumluluklar ise temelde aynı kalmaktadır. Rapoport (2004) süreç içerisinde yaşanan değişiklikler ile tasarlama eylemi arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmektedir: Neyin değiştiği, ne kadar değiştiği, değişikliği kimin yaptığı, ne zaman ve nasıl olduğu hemen hemen hep farklıdır. Ürünler farklı olsa da süreç ve yaklaşım aynıdır (s. 135). Bu noktada değişen toplumsal yapı ve gelişen teknolojinin tasarım ürünlerini farklılaştırdığı, ancak tasarlama eyleminin özdeki amacını değiştirmedeği görülmektedir. Ortaya çıkan sonuç ürünler farklılaşsa da tasarlama eylemi, insan ihtiyaçlarının ön planda tutulduğu bir süreci tanımlamaktadır.

Tasarımı insan faktöründen soyutlamanın mümkün olmadığı bu noktada, tasarlama eylemi insanın fiziksel, sosyal, kültürel, bilişsel ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir. Bu ihtiyaçların her bir insan ve de toplum için değişken olması, insana ve parçası olduğu topluma tüm çeşitliliğiyle bütüncül olarak yaklaşılması gerekliliğini doğurmuştur. Bu doğrultuda tasarım sürecinin temel verisi olan insan faktörü, tümel bir çerçevede incelenerek değerlendirilmektedir. Bu çerçevede günümüzde insanlar için var olan tasarımların bir ayrıştırma ya da öne çıkartma olmadan tüm bireylere eşdeğer kullanım koşulları sunması beklenmektedir. Norman (2017, s.271)'in ifadesiyle tasarım, insanların yaşamlarını destekleyen, zenginleştiren, onlara fayda ve zevk sağlayan şeyleri geliştirme fırsatıdır ve tasarımı böylesine değerli bir disiplin yapan şey de budur.

Temelde insanın herhangi bir tasarımın kullanıcısı olabilmesinin ise, yapılan tasarımlara erişebilirliğinin sağlanması ile mümkün olduğu görülmektedir. En genel çerçevede her insan kendi koşulları içerisinde değerlendirilerek, her bir tasarım erişilebilir kılınmalıdır. Bu noktada insan faktörünün özellikleri ile ilişkili olan erişilebilirlik kavramının, tasarlama eylemi sonucunda ortaya çıkan sistem, ürün ya da mekânların kullanılabilir olmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri haline geldiği dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda tasarlama eylemine erişilebilirlik perspektifinden bakabilmenin sonradan herhangi bir eklemeye ya da uyarlamaya gerek olmadan tasarımın ortaya çıkış amacını karşılar hale gelmesini sağladığı görülmektedir.

Bu noktada tasarlama eyleminin temel amacını gerçekleştirebilmesinde tasarım ve erişilebilirlik kavramları arasındaki çok boyutlu ilişkinin farkına varılması önemli bulunmaktadır. Yapılan literatür

taramaları ve incelemeler sonucunda genel olarak tasarım kavramı ve eyleminin özelde ise mekân tasarımının içerdiği açılımların doğrudan erişilebilirliğin boyutlarıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Tasarımcılar için mekân tasarlama eyleminin anlamlandırma eylemiyle doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Pallasmaa (2018, s. 12)'nin ifadesiyle de mimarlık salt görsel ayartma nesnelere yaratmamakta, anlamlara aracı olup onları yansıtmaktadır. Herhangi bir binanın nihai anlamı mimarlığın ötesindedir; bilincimizi dünyaya ve kendilik ve varlık duygumuza geri yönlendirir. Anlamlı mimarlık kendimizi bedenli ve tinsel tam varlıklar olarak deneyimlememizi sağlamaktadır.

Bu çerçevede giderek önem kazanan erişilebilirlik kavramına yönelik yapılan uluslararası çalışmalarda kavramın fiziksel boyutunun yanında kültürel ve algısal boyutlarına dikkat çekildiği ve birlikte değerlendirilmesi gerektiğine yönelik vurgu getirildiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmada erişilebilirlik kavramının boyutlarına ve bu boyutlara yönelik temel değerlere bütünleşik olarak yer verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu noktada yapılan çalışma kapsamında ilk olarak tasarım kavramının özüne ve erişilebilirlik kavramıyla olan ilişkisine yer verilmiş, daha sonra da erişilebilirlik kavramına ilişkin tüm boyutlar fiziksel, sosyo-kültürel ve algısal olmak üzere üç başlık altında toplanarak değerlendirilmiştir.

2. TASARIM KAVRAMI VE EYLEMİNİN AMACI (THE CONCEPT OF DESIGN AND THE AIM OF ITS ACTION)

Coates ve çalışma arkadaşları (2017, s. 241) tasarım kavramının insan ırkının şimdiye kadar ürettiği neredeyse her şeyi kapsadığını, bir masa, çatal ya da kilise gibi hemen her şeyin bir tasarım ürünü olduğunu dile getirmiştir. Bu çerçevede insanların ilk çağlarda temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik açığa çıkardığı ürünlerin tasarlama eyleminin başlangıcını oluşturduğu görülmektedir. Ulusal Engellilik Kurumu (National Disability Authority) da, tasarım kavramın ortaya çıkışını şu şekilde ifade etmektedir: Bir bireyin ihtiyacını karşılamak amacı ile bir nesnede fiziksel anlamda değişiklik yapma durumu, hayvan kemikleri gibi materyallerin alet üretmek için kullanıldığı dönemlere kadar uzanmaktadır (Ulusal Engellilik Kurumu, 2020). Doğada bulunan diğer canlılardan korunmak isteyen insanoglu çevresindeki boşluğu sınırlayarak mekânlar tasarlamış, bu mekânların içerisinde ve dışarısında gerçekleşen eylemler için ürünler üretmiştir. Tasarlanmış her bir mekân ve ürün insanların yaşam biçimlerini belirlemiş, insanlık tarihinde yeni bir oluşumun içine girilmesine olanak tanımıştır. Le Corbusier (2017) bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “İnsanlığın gereçleri uygarlığın evrelerini belirler. Gerecin gelişimi peşi sıra gelen yetkinlik evreleriyle iç içedir. Nesillerin uğraşları bu gelişime eklenir. Gereç, gelişimin doğrudan ve anında anlatımıdır” (s. 45). Smithers (1992)'a göre de tasarım yeteneği medeniyetleri yaratan, aynı zamanda medeniyetleri yok edebilecek olan şeydir. İçinde yaşadığımız dünyayı anlamamızın en temel yollarından biridir ve insanın kullandığı bir yöntemdir (s. 2).

Krippendorff (2007, s. 4) tasarımı, insanların yaşamlarından ayrılamayan ve soyutlanamayan sosyal bir faaliyet olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede Benzel (1997) de tasarımın, insanların biyolojik, fiziksel, psikolojik, estetik ve ruhsal ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak amacıyla yapıldığını ifade ederken (s. 19), tasarlama eyleminin insanların düşünceleri, günlük aktiviteleri, toplumsal ilişkileri, etik değerleri, kendini gerçekleştirme istekleri, refah seviyeleri ve uyum içerisinde yaşamaları ile ilgili olduğunu dile getirmiştir (s. 51). Bu noktada Rosenman ve Gero (1998, s. 162), amaçlı bilişsel bir

aktivite olan tasarımın, insani ihtiyaçları ve istekleri somutlaştırılmış bir nesneye dönüştürmek için kullanılan insan etkinliği haline geldiğini vurgulamıştır.

Genel olarak tasarımın insan yaşamının her evresinde olan, insanlar tarafından kendileri ve/veya diğer insanlar için problem çözüme sorumluluğunu barındıran bir eylem haline geldiği görülmektedir. Kandemir (2018, s. 119)'in ifadesiyle tasarım genellenemeyen problemlere, özgün ve biricik çözümler geliştirmeye yönelik bir düşün eylemiyken, Coates ve diğerleri (2017, s. 241)'ne göre ise tasarlama süreci, tasarımcının bir nesne ya da mekânın gereksinimlerini ortaya koyduğu bir problem çözüme sürecine karşılık gelmektedir. Bu noktada Rosenman ve Gero (1998, s. 161)'nin ifadesiyle tasarım, bir ihtiyacın temsili olarak yaratılan probleme, çözüm üretmek üzere ihtiyacın kavramsal olarak tanımlanmasından ürünün somut olarak tanımlanmasına doğru uzanır hale gelmektedir. Kısacası tasarım keşfetmeyi, bir bulmaca oluşturmayı ve bu bulmacayı çözmeyi içermektedir (Smithers, 1992, s. 1).

Bu bulmaca çözüme sürecinde ise tasarım problemi, Mahmoodi (2001, s. 1)'nin ifadesiyle insan ihtiyaçlarına paralel olarak değişim gösterdiğinden karmaşık bir yapıya sahip olmaktadır. Tasarımcıların tasarım problemi ile başa çıkabilmesi için insan doğasını anlaması ve ihtiyacı olan ideal durumları oluşturması gerekmektedir (Mahmoodi, 2001, s. 86). Kandemir (2018, s. 112)'in deyişiyle, günümüzde ise yaşanan toplumsal değişimler ve teknolojik gelişmeler genel olarak tasarımcıların ele aldığı konuların doğasını ve onlarla başa çıkma yollarını değiştirir hale gelmiştir. Fakat Hesket (2017, s. 15-16)'in deyişiyle ister iyi ister kötü uygulanmış olsun, tasarımlar teknolojik süreçler, toplumsal yapılar, iktisadi sistemler ya da başka herhangi bir nesnel kaynak tarafından belirlenmemiştir. Tasarımlar insanların kararları ve seçimleri sonucunda oluşmuştur. Bağlamın ve koşulların etkisi hissedilir boyutlarda olsa da tasarım pratiğinin bütün düzeylerinde alınan kararlarda insan faktörü mevcuttur.

Bir diğer ifadeyle açığa çıkma biçimi her nasıl olursa olsun, tasarım sürecinde insana yönelik fiziksel, sosyo-kültürel ve psikolojik gereksinimler, karşılanması gereken unsurlar olma özelliğini sürdürmektedir. Bu noktada insana ait fiziksel, sosyal ve psikolojik verilerin ve aralarındaki ilişkilerin kavranıp, tasarım probleminin tanımlanma ve çözüme sürecine dahil edilmesi önemli hale gelmektedir. Bu sürece yönelik incelenmesi gereken şemsiye kavram ise erişilebilirlik olup, tüm boyutlarıyla bütünlük olarak değerlendirilmeyi beklemektedir. Tasarlama eyleminin birey ve toplum tarafından anlamlandırılıp, kullanılabilmesi için erişilebilir olması gerekmektedir.

3. ERİŞİLEBİLİRLİK KAVRAMI VE BOYUTLARI (THE CONCEPT OF ACCESSIBILITY AND ITS DIMENSIONS)

Toplumun yapı taşını oluşturan insanların sosyo-kültürel hayata katılımları, mekân ölçeğinden ürün ölçeğine yapılan tasarımlara erişimleri ile mümkün olabilmektedir. Oysaki Hanson (2004, s. 10), günümüzde insanların çevreye erişim ve kullanımlarını olumsuz yönde etkileyebilecek, işlevsiz, kötü tasarlanmış, yetersiz binaların ve nesnelere giderek artan varlığını vurgulamaktadır. Bu nedenle de giderek önem kazanan erişilebilirlik kavramının, her ölçekteki soyut-somut tüm ürünlerde insanı etkileyen bütün faktörleri kapsayan yapısıyla, tasarım alanları, farklı disiplinler ve ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından artan oranda çalışıldığı, kavrama yönelik çeşitli tanımlar ve farklı yaklaşımların

ortaya konulduğu görülmektedir. Ele alınan çalışmada genel olarak erişilebilirlik kavramı ve boyutları incelenirken bu konuda yapılan çalışmalar ortaya konulmuştur.

Örneğin Iwarsson ve Stahl (2002, s. 57)'in ifadesiyle erişilebilirlik konularına artan ilgi ile, farklı kullanıcı grupları için daha erişilebilir ortamlar oluşturulmaya çalışılmakta, toplumun farklı sektörlerinde pratik çözümlere odaklanan deneysel araştırmalar yapılarak yeni çözümler hayata geçirilmektedir. Bu süreçte ise mimarlar, mühendisler, planlamacılar, mesleki terapistler, sağlık profesyonelleri, politikacılar ve farklı disiplinleri temsil eden araştırmacılar gibi birçok aktör yer almaktadır.

Bu doğrultuda da Curl ve diğerleri (2015, s. 3) erişilebilirlik kavramının zaman içinde çeşitli şekillerde tanımlandığını ve ölçüldüğünü belirtmektedir. Fakat Farringtonların (2005, s. 2) ifadesiyle erişilebilirlikle ilgili deneysel ölçümler konu ile ilgili tartışmalar için bilgilendirici bir arka plan sunmaktadır, ancak yapılan çalışmalar insanların erişilebilirlik istekleri hakkında değer yargıları içerdiğinden erişilebilirliğin yaşamdaki rolüne ilişkin deneysel çalışmaların ötesinde, daha kavramsal bir görüşe ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Karlqvist'e göre erişilebilirlik kavramı hakkındaki genel tanımların doğruluğu tartışılmazken, ancak terimi insan organizasyonu ve davranışını tanımlamak, açıklamak veya tahmin etmek için yararlı bir araç haline getirmek adına daha kesin tanımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Karlqvist'in ifadesiyle bu durum erişilebilirliği, insan faaliyetinin temel ilkelerini karakterize etmek adına önemli bir kavram haline getirmektedir (Karlqvist'ten aktaran Pirie, 1979, s. 299).

Andrade, Dorneles ve Bins Ely (2012, s. 3841)'ye göre tüm tasarım programlarında oluşturulan mekân ve ürünler insanların ihtiyacını karşılamak ve insanlar tarafından kullanılmak üzere tasarlanmaktadır. Bu nedenle erişilebilirlik, yapılan tasarımların kapsayıcılığına bağlı olarak değişmektedir. Bu noktada ürün ve mekân tasarımına yönelik geliştirilen projelerde, önceliği insan çeşitliliğini göz önünde bulundurmak olan tasarımcılar yer almalıdır. Erişilebilirlik konusunda eleştirel bir bakış açısı oluşturulabilmesi, tasarım sürecinin bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için mesleki ve akademik faaliyetlerde konuyla ilgili teknik bilgiye giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu noktada Geurs ve Wee (2004, s. 127-128)'ye göre kavrama dair birçok yanlış anlaşılmanın olması kavramın işlevsel ve teorik anlamlarını bulmayı zor ve karmaşık hale getirmekte, bu noktada erişilebilirlik kavramı farklı şekillerde tanımlandığından sahip olduğu anlamlar çeşitlenmektedir. Temelde ise Geurs ve Wee literatürdeki erişim ve erişilebilirlik kavramlarının genellikle gelişigüzel bir şekilde kullanıldığını dile getirerek erişim kavramı ile birey ile ilgili konuların ifade edildiğini, erişilebilirlik kavramının ise yer ile ilgili konuları içerdiğini belirtmektedir.

Etimoloji Sözlüğü (2020)'nde İngilizce'de "accessibility" olarak geçen sözcüğün Latince kolay ulaşmak anlamına gelen "accedere" ve yanına gitmek, yanaşmak, dahil olmak anlamına gelen "accessus" köklerine dayandığı belirtilmektedir. Oxford Eş Anlamlılar Sözlüğü'nde yaklaşılabılır, ulaşılabilir, açık, kullanılabilir, elde edilebilir, el altında hazır bulunan sıfatları ile belirtilmektedir (Urdang, 1991, s. 29). Türk Dil Kurumu (2020)'nda ise erişilebilirlik genel ağda bir sayfanın ulaşılabilir olması şeklinde tanımlanmaktadır. Mimarlık ve İnşaat Sözlüğü'nde ise erişilebilirlik

kavramı fiziksel engelli bir kişi tarafından yaklaşılabilecek, girilebilecek ve kullanılabilir bir bina, tesis veya alanın tanımı olarak ifade edilmektedir (Harris, 2005, s. 5).

Bununla birlikte farklı disiplinlerden kişilerin, disiplin özelinde kavrama yönelik açılım ve yaklaşımlar barındıran tanımlamalar ortaya koyduğu görülmektedir. Bunların arasında Rapley (2013, s. 38) erişilebilirliği, binaların etrafında ve arasında yer alan sokakların, yolların, kaldırımların, yaya yollarının, tabelaların, açık alanların ve dinlenme alanlarının herkes için güvenli, kullanışlı ve keyifli olması şeklinde tanımlamaktadır. Geurs ve Wee (2004, s. 128)'nin ifadesiyle arazi kullanım ve ulaşım sistemlerinin kapsamı ile ilgili olan kavram, bireylerin faaliyetlere veya varış noktalarına bir ulaşım biçimi (biçimleri) aracılığıyla ne ölçüde erişebildiğinin ifadesidir. Geurs ve Wee'nin görüşlerine benzer bir biçimde, Curl ve diğerleri (2015, s. 3) de erişilebilirliği, ulaşım planlamasındaki temel kavram olarak tanımlamaktadır. Andrade ve diğerleri (2012, s. 3841) ise erişilebilirlik kavramını, bireylerin yetenek veya sınırlamalarına bakılmaksızın, herkesin eşit derecede konforlu, güvenli ve bağımsız kullanabileceği ürünler, binalar ve şehirler tasarlamak olarak tanımlamaktadır.

Erişilebilirlik kavramının uluslararası ve ulusal birçok kurum ve kuruluş tarafından da çalışmakta ve tanımlanmakta olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Uluslararası Standardizasyon Örgütü'nün (International Organization for Standardization/ISO) yayımladığı erişilebilirlik tanımı şu şekildedir: Belirli bir hedefe ulaşmak için, belirli bir kullanım bağlamında sistem, hizmet, çevre ve tesislerin, özellik ve yetenek çeşitliliği bakımından en geniş kullanıcı kitlesi tarafından ne ölçüde kullanılabilirliği (ISO, 2011, s. 1). Ülkemizde ise 7 Temmuz 2005 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun 2014 yılında yapılan düzenlemesinde erişilebilirlikle ilgili ilk defa mevzuatlaşan tanımlar yer almaktadır. Kanunun 3'üncü maddesinin f bölümünde erişilebilirlik; binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması şeklinde tanımlanmaktadır (5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanunu, m.3, 2014, s. 9464).

Benzer bir biçimde Amerika Engellilik Yasası'nda da (ADA), erişilebilirlik engelli kişilerin başkalarının yardım olmadan giriş yapabildiği, kanun standartlarına uyan mekânlar için kullanılan bir kavramdır (Harris, 2005, s. 5). Buna karşın İngiltere'de Topluluklar ve Yerel Yönetimler Bakanlığı'nca (Communities and Local Government/DCLG) yayınlanan Engelliler için Planlama ve Erişim rehber kitabında da erişilebilir çevre yaş, cinsiyet ve engellilik durumu ne olursa olsun herkes tarafından kullanılabilen mekânlar olarak ifade edilmektedir (DCLG, 2003, s. 12).

En genel çerçevede erişilebilirlik, herhangi bir özelliğe veya kullanım koşullarına bakılmaksızın herkesin bir hizmeti veya ürünü kullanma yeteneği anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, erişilebilirlik, tanımı gereği, bir kullanılabilirlik konusudur. Bir kullanıcı için erişilebilir olmayan hiçbir şey kullanıcı dostu değildir (Deffner vd., 2015, s. 2). Bu noktada erişilebilirlik kavramı açıklanırken benzer kavramlar olan kullanılabilirlik-ten ve ulaşılabilirlik-ten de söz etmek gerekmektedir. Ulaşılabilirlik ile karşılaştırıldığında erişilebilirlik kavramı daha geniş kapsamlıdır. Fiziksel çevreye ek olarak, bilgiye, ekonomik etkinliklere, kültür, din ve dil hizmetlerine erişilebilirliği de kapsamaktadır (Koca ve Yılmaz, 2017, s. 8). Bu bağlamda tasarımda erişilebilirlik kavramı ve boyutları üzerine çalışan Iwarsson ve Stahl erişilebilirlik ve kullanılabilirlik kavramlarının farklı anlamsal açımları olduğunu belirtmektedir. Iwarsson ve Stahl (2002, s. 62)'na göre erişilebilirlik, kullanılabilirlik için gerekli bir önkoşul olduğundan erişilebilirlik için gereken norm ve

standartlar kullanılabilirlik için de gereklidir. Ancak, kullanılabilirlik sadece bu norm ve standartlara uyuma bağlı değildir. Kullanılabilirliğin erişilebilirlikten ayrıldığı nokta kullanıcı değerlendirmeleri gibi bireysel yorumları da içerdiğinden öznel olmasıdır.

Buna karşın Rapley (2013, s. 17), erişilebilirliğin belirli bir grup için tanımlanmış bir fayda olmadığını vurgulayarak, toplumdaki tüm bireyleri kapsadığını dile getirmektedir. Bu noktada Geurs ve Wee (2004)'nin ifadesiyle erişilebilirlik, bireylere veya gruplara farklı yerlerdeki etkinliklere katılma fırsatı vermekte (s. 128) bu durum kavramı ulaşım planlaması, kentsel planlama ve coğrafya gibi bir dizi bilimsel alanda önemli hale getirmektedir (s. 127).

Erişilebilirliğin önemi ve gerekliliği üzerine yapılan çalışmalarda (Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, 1994, United States Department of Justice ADA Standards for Accessible Design, 2010, ISO Ergonomics – General Approach, Principles and Concepts, 2011 vb.) insanların erişemediği herhangi bir hizmeti ya da ürünü kullanmasının mümkün olmadığı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede erişilebilirlik insanların sahip olması gereken temel haklardan biri haline gelmektedir. İnsanların yaşamın tüm alanlarına tam olarak katılabilmesi, sosyal, kültürel, ekonomik haklarını kullanabilmesi erişilebilirliğin sağlandığı ölçüde mümkün olabilmektedir. Bu noktada her türlü hakkın kullanımında, eşitliğin sağlanmasında önemli bir yere sahip olan erişilebilirlik konusunda birçok yasal düzenlemenin ve sözleşmenin oluşturulduğu görülmektedir. Bu çerçevede erişilebilirlik konusunda ulusal ve uluslararası çalışmalar yürütülmekte, bireysel ve toplumsal yükümlülüklerin değerlendirilmesi sonucunda oluşturulan mevzuatlarda kavramın önemi vurgulanır hale gelmektedir.

Örneğin Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen Engelli Bireylerin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar (Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, 1994, s. 14-15) metninde 5. kural olarak yer verilen erişilebilirlik kavramının önemi şu sözlerle ifade edilmektedir: “Devletler, toplumun tüm alanlarında fırsat eşitliği sürecinde erişilebilirliğin genel önemini kabul etmelidir. Tüm engel türleri için fiziksel ortamı erişilebilir kılmalı, bu amaçla eylem programları başlatmalıdır. Bilgi ve iletişime erişimi sağlamak adına önlemler almalıdır.”

Bu noktada Etkileşim Tasarımı Vakfı temelde kullanıcıya odaklanan kullanıcı deneyimi kavramının, ele alınan projelerin başarı şansını arttırdığına dikkat çekmektedir. Kullanıcı deneyimi ise en genel çerçevede insanların bir ürün veya hizmeti kullandıklarında hissettikleri şeylerin ifadesi olarak tarif edilmektedir (Interaction Design Foundation, 2002, s. 5-6). Sanoff (2010, s. 1) ‘un deyiimiyle günümüzde kentsel tasarım, planlama, coğrafya ile sanayi ve bilgi teknolojisi gibi birçok alanda uygulanan, kullanıcı deneyimlerini içeren tasarım süreçleri insanlar için ideal ortamların yaratılmasını amaçlamaktadır.

5. Standart Kuralın “Fiziksel Çevreye Erişim” ile “Bilgiye ve İletişime Erişim” başlıkları altında sıralanan maddelerde ise, farklı engel türlerine sahip bireylerin fiziksel çevreye katılabilmesinin, bilgi ve iletişim hizmetlerine erişebilmesinin önemi vurgulanmakta, bu durumun olanaklı kılınabilmesi için bireylerin erişilebilirlik gereksinimlerinin tasarım sürecinin başından itibaren düşünülmesi gerektiği tasarımcılara ve yetkililere hatırlatılmaktadır (Bknz. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, 1994, s. 14-15).

Engelli bireylere yönelik yapılan tanımlarda erişilebilirlikten yalnızca yapısal çevrenin fiziksel ulaşılabilirliğinin anlaşılmadığı görülmektedir. Genel olarak her insanın sahip olduğu bir hak olarak tanımlanan erişilebilirliğin, bireye, bireyin tüm ihtiyaç ve özelliklerine yönelik yapılan sorgulamalar ile kapsamının ve içeriğinin genişletildiği dikkat çekmektedir. Sahip olduğu çerçeveye erişilebilirlik kavramı, insanın parçası olduğu her konuyu tüm bileşenleri ile değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda erişilebilirlik kavramının açılımlarının doğru bir şekilde yapılabilmesi için çalışan Uluslararası Standartlar Örgütü'nün de kavramın nasıl ele alınması gerektiğine yönelik sorgulamalar yapılarak, kavrama yönelik yaklaşımlar ortaya konulduğu görülmektedir. Uluslararası Standartlar Örgütü'nün ortaya koyduğu ilk yaklaşım, erişilebilirliğin amaçları, kullanıcıların erişilebilirlik ihtiyaçları düşünülerek eylemin özüne dair yapılan değerlendirmeleri içerirken, ikinci yaklaşım insana ve yeteneklerine dair değerlendirmeleri içermektedir. Ortaya konulan yaklaşımlardan birinin veya her ikisinin sağlanması sonucunda belirli bir kullanıcı için erişilebilirlik ihtiyacının potansiyel araçları ortaya konularak standart ya da kişiye özgü gereksinimler ve öneriler geliştirilebilmektedir (ISO, 2014, s. 8).

Fakat burada dikkat edilmesi gereken, günümüzde Persson ve diğerlerinin (2014, s. 9) de ifadesiyle, bireyin fiziksel özelliklerine uygun işleri yaparak topluma katkıda bulunması gereken bir varlık olarak görüldüğü bakış açısından, bireyin fiziksel yeteneklerinden bağımsız olarak toplumun tüm kesimlerine katılma hakkına sahip olması gereken bir kişi olarak görüldüğü bakış açısına geçilmesidir. Persson ve diğerlerine göre bu gelişme, son 50–60 yılda geliştirilen tasarım yaklaşımlarına yansıtılmaktadır ve erişilebilirlik düşüncesinin, engellilik tartışmaları ile sınırlı kalmayan, aynı zamanda çeşitlilik, kültür ve bağlamla ilgili yönleriyle ele alınan kapsayıcı bir kavram olarak benimsendiği görülmektedir.

Tasarım kavramına yaklaşım biçimi ve erişilebilirlik arasındaki ilişkiyi Tilley ve Dreyfuss (1993) şu sözlerle ifade etmiştir: İnsanlar için tasarım insanlık tarihi kadar eski bir konudur, ancak son 60 yılda tasarımda insan faktörü konusunda insan yetenekleri ve sınırlılıklarının incelenmesi, bu alanda çalışan birçok insanın araştırmalar yapması, konunun küresel çapta genişleyen bir bilim haline gelmesini sağlamıştır (s. 8). Tasarımda insan faktörü konusu ile ilgili yapılan araştırmaların; insan yetenek ve sınırlamalarını, gereksinimlerini dikkate almayı içeren ergonomi çatısı altında incelendiği görülmektedir. Uluslararası Standardizasyon Örgütü'nün tanımına göre ergonomi kavramının yapılan tasarımlarda dikkate alınması, tasarımın etkinliğini ve verimliliğini arttırmakta, insan çalışma koşullarını iyileştirmekte ve tasarım kullanımının insan sağlığı güvenliği ve performansı üzerindeki olası olumsuz etkilerini gidermektedir (ISO, 1999, s. iv). Ergonomi çatısı altında yapılan çalışmaların insani verileri tasarımcıya hatırlattığı görülmekle birlikte ergonomik verilerin coğrafyadan coğrafyaya, bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmaların kapsamının genişlemesi ile birlikte tüm insanların rahat ve güvenli kullanabileceği tasarımlar yapmak daha karmaşık hale gelmektedir.

Persson ve diğerlerinin (2014, s. 1) deyimiyle erişilebilirliğin açık ve kesin ifadesi konusunda farklı alanlarda (ISO da dahil olmak üzere) bir fikir birliğine varılamaması ise, erişilebilirliği, kullanılan tasarım yaklaşımına bağlı olarak farklı şekilde yorumlanan, nitelik belirten bir kavram haline getirmektedir. Persson ve diğerlerine göre kavramın tanımlanması konusundaki bu fikir birliği eksikliği, kavramın bireysel ve toplumsal birçok düzeyde kendini gösterebilecek potansiyel faydalarını sınırlamaktadır. Erişilebilirliğin bireysel düzeydeki faydalarına örnek olarak, yeterli

erişilebilirlik seviyesi sağlanmazsa çalışmayacak bir bireyin gerekli koşullar sağlandığında çalışarak gelir elde etmesi verilebilirken, kurumsal düzeydeki faydalarına örnek olarak erişilebilir ürünler veya hizmetler sunan şirketlerin bu ürünleri daha geniş bir pazara sunma fırsatı bulabilmesi, bu sayede ürünlerin yeni kullanım biçimlerini görebilmesi verilebilir. Bu noktada, erişilebilirlik sayesinde çalışma ortamının kalitesi ve ürün kalitesi iyileştirilecek, toplumda çalışan nüfus artacak, tüm bireylerin toplumsal yaşama katılımı sağlanacaktır. Bu durum sosyal sürdürülebilirlik üzerinde olumlu bir etki yaratarak toplumdaki bireylerin yaşam kalitesini artıracaktır.

Rosso ve diğerleri ise fiziksel işlevsellikteki kayıpların sosyal katılımı azalttığını, sosyal katılımdaki kayıpların da işlevsel azalmayı hızlandırdığını ve hastalığın sonuçlarını değiştirdiğini dile getirmekte, bu doğrultuda fiziksel işlev ve özürlülüğün sosyal katılımı ilişkisinin döngüsel olduğunu vurgulamaktadır (Mendes de Leon vd.'den aktaran Rosso vd., 2013, s. 3). Bu noktada sosyal ve ekonomik kısıtlamalar ile erişilebilirlik kısıtlamaları arasında çok sayıda karmaşık neden-sonuç ilişkisinin olduğunu dile getiren Farringtonlar (2005, s. 3) sosyal adaletin, sosyal kapsayıcılığa paralel olarak değiştiğini, bu nedenle daha fazla sosyal kapsayıcılık için daha fazla erişilebilirlik gerektiğini vurgulamaktadır (s. 2). Vanderveen ve diğerleri (2015, s. 29) de sosyal kapsayıcılık meselesi olarak erişilebilirlik bilincini arttırmak ve tasarım süreçlerine yansıtılabilmek için sosyal sürdürülebilirlik gelişmeleriyle bağlantı kurulmasının gerekliliğini vurgulamakta, fiziksel engellilik konusundaki tutumsal engellerin sosyal kapsayıcılığı kısıtladığını dile getirmektedir.

Bu noktada erişilebilirliğin sosyal kapsayıcılıkla ilişkisi, kavramın insana ve topluma ait sosyal verileri içermesini gerekli kılmaktadır. İnsanların sahip olduğu fiziksel ve psikolojik veriler sosyo-kültürel yaşantılarına etki etmekte, sosyo-kültürel yaşantıları ise fiziksel ve psikolojik yapılarını şekillendirmektedir. Bu noktada insanın sahip olduğu fiziksel, sosyo-kültürel, ve psikolojik verilerin birbiri ile ilişkisi, merkezinde insanın yer aldığı erişilebilirlik kavramına dair yapılan çalışmaların çerçevesini genişlemektedir. Bu durumun yapılan çalışmaların nicel yaklaşımlar kadar nitel yaklaşımlara da dayalı olarak yürütülmesini gerekli kıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda “insan faktörü” terimi insanların araç gereç kullanarak yaptığı işlerdeki performansını etkileyen birçok bileşeni, fizyolojiyi ve psikolojiyi kapsadığından (Tilley ve Dreyfuss, 1993, s. 9) tüm insanların eşitliğini amaçlayan erişilebilirlik kavramı da bir yapının fiziksel engellerden arınmış olmasından daha fazlasını ifade etmektedir (Ergenoğlu ve Yıldız, 2013, s. 125).

Sonuç olarak Iwarsson ve Stahl erişilebilirlik konusu araştırılırken kavramın farklı boyutlarından bahsedilebileceğini, Uluslararası Standardizasyon Örgütü'nden aktarımla bu boyutların “fiziksel çevreye, bilgiye ya da toplumsal faaliyet ve hizmetlere erişim” olarak üçe ayrılabilceğini vurgulamaktadır. Iwarsson ve Stahl (2002, s. 59)'a göre engellilik konuları tartışılırken en yaygın ve belirgin boyut fiziksel çevreye erişilebilirlik olurken diğer iki boyut ihmal edilmekte, ancak günümüzde kavramın fiziksel çevreye erişim dışındaki boyutları da önem kazanmaya başlamaktadır. Iwarsson ve Stahl (2002)'ın ifadesiyle erişilebilirlik çevresel bileşenler kadar bireylere ait bileşenleri de içeren ve ikisinin entegrasyonu ile analiz edilmesi gereken bir kavram iken (s. 57), erişilebilirlik insan-çevre ilişkisi olarak ifade edilen göreceli bir kavram olup, erişilebilirlik sorunları ise kişinin veya toplumun işlevsel kapasitesi ile fiziksel çevrenin tasarımı ve talepleri arasındaki karşılaşmadan kaynaklanmaktadır (s. 61).

Oysaki tasarımda erişilebilirlik bir sistemi farklı ortamlarda kolaylıkla kullanabilen potansiyel kullanıcı sayısını en üst düzeye çıkarmak için kullanıcı çeşitliliğine odaklanmaktır (ISO, 2014, s. 3). Deffner ve diğerlerinin (2015, s. 2) ifadesiyle erişilebilirlik kavramı, bireyin cinsiyet, yaş veya diğer özellikleri (fiziksel özellikleri, algısal yetenekleri vb.) sebebiyle ayrımcılığa uğramadığı, üzerinde yaşanılan çevrenin herhangi bir durumda herkes tarafından erişilebilir olduğu durumları belirtmekte, diğer bir deyişle herhangi birinin altyapı hizmetlerine ulaşabilmesinin ve bu hizmetleri özerk, güvenli ve konforlu bir şekilde kullanabilmesinin ifadesi olmaktadır. Bu çerçevede Deffner ve diğerlerine göre erişilebilirlik konusu yalnızca altyapı hizmetlerine ulaşılabilirliği ifade etmediğinden, kavramın, nesne/eylem tasarımı, insan etkileşimi gibi daha kapsamlı bilimsel alanlarla ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Buna rağmen Deffner ve diğerleri (2015, s. 3) erişilebilirlik kavramının genellikle fiziksel yetersizlik olarak sunulduğunu, buna rağmen çok farklı insan gruplarının erişilebilirlik problemleriyle karşı karşıya kalabildiğini vurgulamaktadır. Örneğin erişilebilirliğin kültürel boyutu hakkında konuşurken konu daha karmaşık bir hal almakta, bu noktada “bireyin kültüre erişimini engelleyen nedenler nelerdir?”, “kültüre erişim süreci etkileşimli midir?”, kültüre fiziksel erişim zihinsel erişimden önce mi yoksa sonra mı gelir?” gibi sorular ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1 - Erişilebilirlik Kavramının Boyutları

Oysaki fiziksel erişilebilirliğin bireyin bedeni ile tasarımı deneyimlemesi, algısal erişilebilirliğin ise bireyin zihni ile tasarımı algılayıp anlamlandırması ile ilişkili olup beden ve zihnin birleştiği noktada erişilebilirliğin bütünleşik olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Fiziksel ve zihinsel boyuta dair verilerin kesişmediği noktalarda ise erişilebilirlikten söz edilememektedir. Bu noktada Scherrer (2001, s. 39), erişilebilirlik kavramı bir zincire benzetildiğinde, zincirin tek bir halkası bile eksilse, bütün zincirin koptuğunu ve bireyin ulaşılabilirliğinin ortadan kalktığını ifade etmektedir. Bu nedenle erişilebilirliğin gerçekleştirilmesine yönelik yapılan çalışmalarda bireye dair fiziksel, sosyo-kültürel ve psikolojik verilerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmakta, erişilebilirliğin boyutlarını oluşturan her bir veri bütünleşik olarak değerlendirilmeyi beklemektedir (Bknz. Şekil 1).

3.1. Erişilebilirliğin Algısal Boyutu (Perceptual Dimension of Accessibility)

Erişilebilirlik kavramı Scherrer (2001, s. 39)'in de ifade ettiği gibi “bütünde bir zincire benzetildiğinde”, bütünün parçalarını erişilebilirliğin boyutlarının, zincirin ilk halkasını ise erişilebilirliğin algısal boyutunun oluşturduğu dikkat çekmektedir. Bireylerin mekânlar ve ürünlerle etkin bir şekilde iletişim kurup etkileşime girebilmesi, zihinlerinde var olan ve bu mekân-ürünlere karşılık gelen anlamsal ve duysal veriler sayesinde olabilmektedir. Bireyler karşılaştığı tasarımları algı süzgecinden geçirerek anlamlandırabilmekte ve kullanabilmektedir. Bu durum tasarımın erişilebilirliğinin sağlanmasında algısal boyutun önemini ortaya koymaktadır.

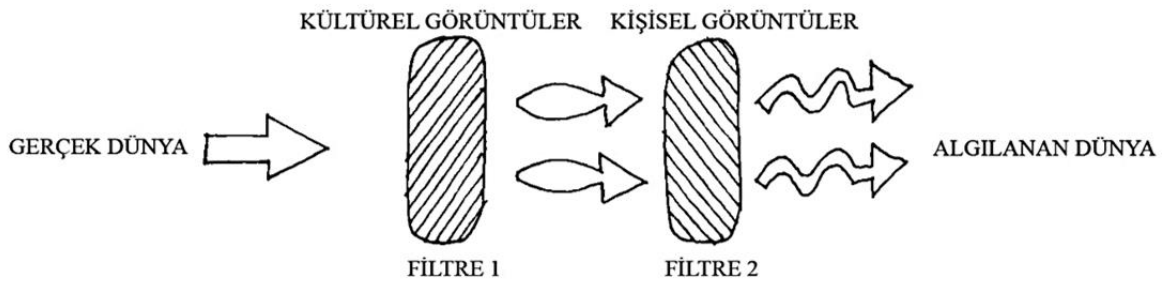
Rapoport (2004, s. 20)'un ifadesiyle dış (ve hatta iç) çevreyi algılamadan hiçbir şey yapılamayacağı için kavram bireyin hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Birey ve bireyin algısı olmadan nesnenin de var olamayacağını vurgulayan Merlau-Ponty (2017a, s. 16) ise, algının bireye özgü gerçekleştiğini şu sözlerle ifade etmektedir: Görelilik fiziği mutlak ve kesin nesnelliğin bir düş olduğunu onaylamakta, her gözlemin gözlemcinin konumuna sıkı sıkıya bağlı olduğunu bu nedenle mutlak bir gözlemci düşüncesini bir yana bırakmak gerektiğini göstermekte, bu noktada insan deneyiminin bütün öğeleri özellikle de bireyin duysal algısı önem kazanmaktadır.

Bu durumda insana mimarlığı kullanma (içinden geçme, içine girme, durma, yukarı çıkma, ayaklarını uzatma, pencereye yaklaşma, yaslanma, eline alma vb. gibi) olanağı veren şey, yalnızca bazı işlevlerin mümkün olması değil, (bu işlevlerden yararlanabilmesi için) mimari nesne ile anlamı arasındaki bağlantıyı bilmesidir (Eco, 2019, s. 22). Eco (2019) verdiği merdiven örneğinde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: Bir merdiven bazı biçimsel öğelerin birbirine eklenmesi ile oluşur ve sonunda birey bunları bir tırmanma aygıtı olarak algılar. Bu noktada merdiven, merdiven olarak algılanabilmişse kullanılabilir de! (s. 85). Burada gözden kaçmaması gereken olgulardan biri bireyin bir merdivenden çıkabilmesi için daha önceden merdivenin ne olduğunu öğrenmiş olması gerektiğidir (Eco, 2019, s. 21) Eco (2019, s. 30)'nun ifadesiyle asansörün yabancıları olup da merdivenlere ve eğik yüzeylere alışık olan birisi, asansör karşısında şaşırıp kalacaktır, tasarımcının iyi niyeti, asansörü acemisi için kullanılabilir kılmaya yetmeyecektir. Bu doğrultuda Gibson (2015, s. 11) insanoğlunun çevresinin, algıladıkları şeylerden oluştuğunu ve çevreden edinilen bilginin, davranışın yönlendirilmesinden sorumlu olduğunu dile getirmektedir. Gibson (2015, s. 119) bu durumu Olanaklılık Kuramı'nda çevredeki şeyleri algılamak, sağladığı olanakları algılamaktır şeklinde özetlemiştir. Gibson (2015, s. 126), birey bir nesnenin ne için kullanacağını, o nesne ile neler yapabileceğini biliyorsa o nesnenin herhangi bir isim ile temsil edilebileceğini, nesne için seçilen ismin önemsiz olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada tasarım ürünlerine erişilebilirliğin sağlanarak, ürünlerin kullanılabilir olmasında algı kavramının tanımlanması, kavramla ilgili açıklamaların ve nasıl gerçekleştiğinin farkında olunması gerekli hale gelmektedir.

Bu çerçevede Rapoport (2004, s. 20)'a göre algı çevreden alınacak bilginin duysal kabulü iken, Sartain ve diğerlerine (1958, s. 209-210) göre algılama, bireyin uyarıların anlamlarını bulduğu ya da inşa ettiği bir yorumlama sürecine karşılık gelmektedir. Bu süreçte çevremizdeki çeşitli fiziksel enerjiler, sınır uyarılarının beyne gittiği hassas alıcılara etki etmekte, orada bu darbeler duysal deneyimlere ve algı nesnelere ve olaylarına yol açmaktadır. Algılama bireyin dış dünyaya uyum sağlamasına yardımcı olarak bireyin hayatında yararlı bir işlev görmektedir.

Merleau-Ponty (2017b, s. 90)'nin ifadesiyle algı, duyularımızın ilk verilerinden neredeyse bilim kadar uzaktır. Merleau-Ponty'e algıyla bilimsel bilgi arasında bir kopukluk varmış gibi gelmektedir; algı, içgüdüsel ve işlenmemiş bir bilimsel bilgidir. Bir masayı ya da masanın üstündeki bir lambayı algıladığımızda görsel duyularımızı geniş ölçüde yorumlamış oluyoruz; onları başka olası dokunsal veya görsel duyularla –örneğin masanın altı, sağlamlığı ya da lambanın diğer yüzü- bağdaştırıyoruz. Böylece bir sentez yapıp bazı edimsel duyular ile gücül olanlar arasında bir bağlantı dile getiriyoruz.

Bu bağlamda bireyin algılayış şeklinin sadece uyarının özellikleri ile değil kişisel faktörlere de bağlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Merleau-Ponty (2017a) bireyin algısının karmaşık yapısını şu şekilde ifade etmektedir: Algının dünyası, yani bize duyularımızla ve gündelik yaşamımızdaki tutumumuzla açılan dünya, ilk bakışta en iyi bildiğimiz dünya gibi geliyor, ona erişmek için araçlara hesaplara gerek yok çünkü bu dünyaya girmek için gözlerimizi açıp kendimizi yaşamaya bırakmak yeterli gibi. İşin aslı öyle değil ama. Algının dünyasını açıklığa kavuşturmanın ne kadar çok zaman, çaba ve kültür istediği büyük ölçüde gözümüzden kaçıyor (s. 11).

Şekil 2 - Kültür ve Algı İlişkisi (Rapoport, 1977, s. 38)

En genel çerçevede ise Rapoport (1977, s. 39) bireylerin çevrelerindeki verileri filtreleyerek, içinde faaliyet gösterdikleri ortamları oluşturduklarını dile getirmektedir. Rapoport'a göre bireyler tarafından algılanan ortam inşa edilinceye kadar, yapılan seçimlerde kültürel ve kişisel veriler etkili olmaktadır. Temelde ise bu filtreleme işlemi çoklu bir biçimde gerçekleşmektedir (Bknz. Şekil 2). Bu noktada Deffner ve diğerlerine (2015, s. 4-5) göre algısal erişilebilirlik, bireyin tasarımı anlama aşamasının tanımına karşılık gelmektedir. Temel taşı ise insan zihni ve işlevidir. Zihinsel erişilebilirlik ve algılayış düzeyleri, alıcının eğitim durumu, yaşama şekli ve entelektüel işleyiş alışkanlığı ile yakından ilişkilidir. İlk olarak, alıcı tasarımı kendisinin bir parçası olarak görebilir. İkinci düzeyde, alıcının bedeni ve zihni, kendi hikayesini iç içe geçirmek ve bu şekilde tasarımı uygun biçimde yeniden üretmek için kabul edilen deneyim ve bilgiyi kullanmaktadır. Böylece erişilebilirlik kavramı uygun bir biçimde varlık gösterebilmektedir.

Bu bağlamda Roth (2000, s. 75-76)'a göre ilk olarak bir odanın duvarları, döşemesi ve tavanı tarafından sınırlanan hacmi imgeleyebilecek saf fiziksel mekân vardır, ancak algısal mekân da vardır. Algısal mekân algılanabilen ya da görülebilen mekândır. Algısal mekânla bağlantılı bir başka mekân,

kafamızın içinde taşıdığımız zihinsel harita, belleğimizde depolanmış plan olarak tanımlanabilecek kavramsal mekândır. Bu bağlamda iyi iş gören yapılar kullanıcıların akıl gözüyle kolayca kavrayabildiği ve içinde bir tür kaçınılmazlıkla devinebildiği yapılardır; böylesi yapıların iyi kavramsal mekâna sahip oldukları söylenebilir. Roth'un ifadesiyle mimar davranışsal mekânı ya da içinde gerçekten devindiğimiz ya da kullandığımız mekânı da kesin bir şekilde şekillendirmektedir.

Roth (2000, s. 137), mekânın özelliklerinin ve tasarımının insan davranışına birçok şekilde etki ettiğini belirtirken, Harvey (2016) yapılan çalışmalar sonucunda bireyin davranışları ve mekân tasarımı arasında giderek büyüyen bir literatür oluştuğunu vurgulamakta ve bu çalışmalarda sunulan çerçeveyi şu şekilde ifade etmektedir: Bu mekânın sadece önemli ilişkiler açısından anlam kazandığı bir çerçevedir; önemli bir ilişki, bireyin bilişsel durumundan ve kendi içinde bulunduğu bağlamdan bağımsız belirlenemez (s. 37-38). Bu noktada Harvey (2016, s. 10-11) "Mekân nedir?" sorusu yerine "Değişik insan pratikleri nasıl değişik mekân kavramlaştırmaları yaratıp kullanıyorlar?" sorusunu koymaya çalışmak gerekir ifadesini kullanmaktadır.

3.2. Erişilebilirliğin Fiziksel Boyutu (Physical Dimension of Accessibility)

Pallasmaa ilkel insanın, yapılarında, boyutlandırma ve oranlama sistemi olarak kendi bedenini kullandığını hatırlatmaktadır. Pallasmaa'ya göre geleneksel kültürlerde, yaşanacak bir yapı inşa etme becerisinin özü, dokunsal bellekte saklı beden bilgeliğine dayanmaktadır. Beden bildiği ve anımsadığı için, mimari anlam, bedenin bildiği ve anımsadığı arkaik yanıtlar ve tepkilerden türemektedir. Bu noktada mimarlık genlerle korunan ve aktarılan ilksel davranışın niteliklerine karşılık vermeli, bugünün şehir sakininin işlevsel ve bilinçli entelektüel ve sosyal ihtiyaçlarına cevap verirken; bedende saklı ilksel avcı ve çiftçiyi de anımsar hale gelmelidir (Pallasmaa, 2018, s. 73). Bu çerçevede Pallasmaa (2018, s. 80-81) mimarlığın, mimarın bedeninden, eserle -belki yüzyıllar sonra- karşılaşılacak kişinin bedenine doğrudan iletim olarak nitelendirmektedir. Pallasmaa'ya göre mimari ölçeği anlamak da, nesnenin ya da binanın bedenle bilinçsiz olarak ölçülmesi ve beden şemasının söz konusu mekâna yansıtılması haline gelmektedir.

Fakat Tilley ve Dreyfuss (1993, s. 8)'un ifadesiyle tasarım konularının günümüzde daha fazla insan, ortam ve ürünü kapsamıyla birlikte bugün tasarımcıların istatistiksel olarak tanımlanmış ortalama bir insanın gereksinimlerinden ödün vermeden uluslararası popülasyonlar arasındaki fiziksel farklılıkları hesaba katmaları gerekmektedir. Bu bağlamda Eco (2019, s. 71) bir bireye kaç metrekare yer ayrılması gerektiği konusunda yapılacak araştırmaların dahi, ancak belli bir kültür çerçevesinde kalırsa, bir anlamı olduğuna dikkat çekmektedir. Mekân planları için geçerli olan şifre ve verilerin bir kültürden ötekine aynen aktarılması ise felakete yol açabilmektedir.

Toplumların kullandığı normların, dolayısıyla standartların değişken olduğunu vurgulayan Rapoport 1960'ların sonunda bir meslektaşısı ile yaptığı çalışmada, antropometrik standartların kültürden kültüre değiştiğini ve bunun sadece boy posa değil, eylemlerin nasıl yapıldığına da bağlı olduğunu belirtmektedir. Örneğin merdiven tasarımında, depolarda, tavsiye edilen ısı derecelerinde, hem genel olarak hem de bazı hacimlere özgü olarak, akustik ve aydınlatma standartlarında büyük farklar bulunmaktadır. En zorlu görme görevlerindeki tavsiye edilen aydınlatma standardı ABD'de, İsveç, Finlandiya ve İsviçre'den 10 ila 20 kat fazladır. Benzer şekilde kabul edilebilir konut yoğunluğu Hong Kong'da ABD'nin elli katıdır. Bu duruma örnek olarak ABD ile Batı Avrupa arasında insan

başına gereken en az alan ile ilgili anlamlı farklılıklar verilebilir. Yani kültürel bağlamda “yüksek yoğunluk” denen şey, bir başka toplumda bambaşka olarak anlaşılabilir (Rapoport, 2004, s. 55). Bu çerçevede de Merlau-Ponty (2017a, s. 26)’nin ifadesiyle günümüzde artık homojen mekân düşüncesinin yerini, bireyin vücudunun özellikleriyle ve dünyaya fırlatılmış varlıklar olarak bireyin durumuyla ilişki kuran, ayrıcalıklı doğrultuları olan heterojen bir mekân düşüncesi almaktadır.

Bu noktada Pheasant (2003, s. 7), genel olarak tüm tasarım alanlarında, bireyin fiziksel özellikleri kapsamında antropometrik verilere başvurulduğunu belirtirken, antropometriyi de genel olarak bireyin vücut büyüklüğü, şekli, dayanıklılığı, çalışma kapasitesi gibi vücut özellikleri ile ilgilenen bir bilim dalı olarak tanımlamaktadır. Farklı ülkelerde ulusal ölçekte yapılan çalışmalarda, bireylerin antropometrik ve ergonomik verilerine uygun olarak fiziksel çevreye, fiziksel erişilebilirliğin sağlanmasına ilişkin üst başlıkların ve her birine ilişkin özelleşen standartların oluşturulduğu görülmektedir.

Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığı (2010, s. 34-35) tarafından 2010 yılında yayımlanan Erişilebilir Tasarım için ADA Standartları fiziksel çevre için yapılan erişilebilirlik önerilerini şu başlıklar halinde detaylandırmıştır: Erişilebilir Rotalar Genel Site ve Yapı Elemanları, İletişim Elemanları ve Özellikleri, Özel Odalar, Mekânlar ve Elemanlar, Yerleşik Elemanlar, Su Tesisatı ve Tesisleri, Rekreasyon Tesisleri.

ADA Standartları’na benzer bir biçimde Kanada İnsan Hakları Komisyonu (Canadian Human Rights Commission) tarafından 2006 yılında hazırlanan Evrensel Tasarımda Uluslararası En İyi Uygulamalar raporunda fiziksel çevre erişilebilirliğine dair önerilerin kapsamı şu şekildedir: erişim yolları, oditoryumlar, arena ve toplanma alanları, sokak mobilyaları, park yerleri, kaldırım rampaları, merdivenler ve küpeşteler, algılanabilir göstergeler, kapılar, asansörler, girişler, yangın güvenliği, farklı işlevlere sahip mekânlar için çözüm önerileri (kafeteryalar ve restoranlar, mutfaklar, ıslak hacimler vs.) (Bknz. International Best Practices in Universal Design, 2006, s. 187-192 arası).

Deffner ve diğerleri (2015) ise, fiziksel erişilebilirliğin tüm tasarım alanları için önemini şu sözlerle dile getirmiştir: tasarımın alıcısı, tasarımı duyuşsal olarak deneyimlemek için bedeninin yapı ve işlevini kullanmaktadır. Dolayısıyla, beş duyu ve bunların kombinasyonu (kinestezi) sayesinde, tasarımla ilgili uyarıları veya önceden uyarılmış bilgilerle (entegrasyon) ilgili deneyimleri toplamaktadır (s. 4-5). Duyuların etkinliği, salt alma/toplama yeteneği olmaktan öte, genel olarak zihnin işlemesi için vazgeçilmez bir koşuldur. Çevreye sürekli tepki ve yanıt vermek, sinir sisteminin işleyişinin temelidir (Arnheim, 2015, s. 34). Sinir sisteminin katkısı olmadan, duyu organları olmadan maddenin algılanabileceği teorik olarak tahayyül edebiliriz; ama bu pratikte imkansızdır, çünkü bu türden bir algı hiçbir işe yaramaz (Bergson, 2015, s. 34).

Bu doğrultuda Frampton (2001)’nin ifadesiyle dünya insanoglunun duyularına görünür ve insan bedeninin durumu bu yolda karşılıklı etkileşime girer. Dünya kendisini canlı, mekân içerisinde yaşayan bedenle ifade eder (s. 11). Bedenler ise, akışkan ya da istikrarsız hareketler aracılığıyla her çeşit yeni ve beklenmedik mekânları biçimlendirirler (Tschumi, 2000, s. 123). Dolayısıyla beden varlığı, mekânın varlığını da olanaklı kılmaktadır. Merlau-Ponty (2017c, s. 153)’nin ifadesiyle de: bedenim olmasaydı, benim için bir mekân da olmazdı.

3.3. Erişilebilirliğin Kültürel Boyutu (Cultural Dimension of Accessibility)

Harvey (2016, s. 34) her toplumsal faaliyet biçiminin kendi mekânını tanımladığını belirtmektedir. Harvey'e göre toplumsal mekân ancak bazı toplumsal faaliyetlerin analizi ile anlamlandırılabilir. Bu noktada Roth (2000, s. 13) mimarlığı insan etkinliğinin fiziksel kabı olarak tanımlamakta, mimarlık toplumsal bir etkinlik olduğu için yapımı aynı zamanda toplumsal bir bildirim ve kültürel bir kalıt yaratımı olarak da nitelendirmektedir. Dolayısıyla Eco (2019, s. 125) mimarlığın bir toplumsal kurallar sistemi olduğunun gözden kaçırılmasının çok tehlikeli olabileceğine ama mimarlığın aynı zamanda bu toplumsal kuralların oluşmasını sağlamış olan bir dizi sürecin de sonucunu oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Mimarlık, toplumsal şifreleri üretme, kabul etme ve değiştirme diyalektiğinin oyunlarını rahatça oynayacağı bir alandır.

Bu noktada toplumsal kuralların ve faaliyetlerin dışı vurum biçimi olarak açığa çıkan kültürel verilerin genel olarak tüm tasarım alanlarında özel olarak ise mekân tasarımında değerlendirilmesi gerekli hale gelmektedir. Çünkü Eco (2019, s. 86)'nın deyimiyle bir mimari ürün (nesne) sahip olduğu özelliklerle bir kültür birimidir, bir gösterge taşıyıcısıdır ve bir anlamı çağrıştırır. Harvey (2016, s. 35)'in deyimiyle mimaride mekânın şekillendirilmesi toplumların kültürünü, mevcut düzenlerini, amaçlarını, ihtiyaçlarını, korkularını simgelediğinden binaların içleri, toplumsal düzenin ve onun içinde süregeldiği varsayılan toplumsal süreçlerin doğası hakkında birçok işaret verebilmektedir. Muhtemelen farklı kültür grupları mekânsal ilişkileri göstermek için tamamen farklı üsluplar geliştirmekte ve bu üsluplar da toplumsal süreç ve normlara doğrudan bağımlı olabilmektedir (Harvey, 2016, s. 39).

Bu durumda Rapoport (2004, s. 33)'a göre bir mekân, içinde süregelen (yani düzenli ve öngörülebilir) davranışların bulunduğu bir durumu tanımlayan bir çevrede oluşmakta, bu çevrenin sınırları, bunların nasıl işlendiği, buraya kimin girip çıkabildiği gibi şeyler kültürden kültüre değişmekte, dolayısıyla ortamlar kültürel olarak değişkenlik göstermektedir. Bu noktada kurallar, davranış ve kültür arasındaki bağlantı, kültürel kurallar değiştikçe çeşitli ortamlara uygun eylemlerin ve bunlara yol açan işaretlerin de değişeceği anlamını taşımaktadır. Rapoport'un ifadesiyle bu durum hem kültürel farklılıkların, hem de bugün artık sıradan olan kültür değişimlerinin, dolayısıyla örneğin mekân tasarımının anlaşılması bakımından önemli hale gelmektedir.

Edward Hall (1966, s. 116-123), Saklı Boyut isimli kitabında kültürel ve kişisel farkları göz önünde bulundurarak mekânı samimi, kişisel, sosyal ve toplumsal olarak 4 ana alana ayırmıştır. Hall'e göre her ana alanı kendi içinde yakın ve uzak aşaması bulunmaktadır. Bu doğrultuda Hall'in ifadesiyle samimi mesafede diğer kişinin varlığı tartışılmamaktadır. Bu mesafedeki ilişkiler büyük ölçüde artırılmış duyuşal girdiler içerdiğinden bazen bunaltıcı olabilmektedir. İlk kez Heidegger tarafından kullanılan kişisel mesafe terimi ise birbiri ile ilişkisi olmayan bireyleri sürekli olarak ayıran mesafeyi belirtmektedir. Kişisel mesafe bir organizmanın kendisi ve diğerleri arasında tuttuğu küçük koruyucu bir küre veya kabarcık olarak düşünülebilir. Kişisel mesafenin uzak aşaması ile toplumsal uzaklık işaretlerinin yakın aşaması arasındaki sınır çizgisi, sosyal mesafeyi belirtmektedir. Hall'in ifadesiyle bu mesafede yüzdeki görsel detay algılanmaz ve özel bir çaba olmadığı sürece kimse başka bir kişiye dokunmaz veya dokunmayı beklemez.

Bu çerçevede Eco (2019, s. 67) da, bireyin bir şekilde ilişki içinde olduğu kişi ile arasında bıraktığı mesafenin, uygarlıktan uygarlığa değişen gösterilenlerle dolu olduğunu belirtmektedir. Bu noktada tasarımcı birbirleriyle ilişkisi olan bireylerin aralarına koyabilecekleri mesafeleri incelerken, bu mesafelerin seçiminde (bireylerin etnolojik ve toplumsal konumlarına bağlı olarak) hangi anlamsal değerlerin rol oynadığını göz önünde bulundurmalıdır. Farklı uygarlıklardaki insanlar farklı duyu dünyalarında yaşadıklarından bireylerin birbiri ile konuşurken arada bıraktıkları mesafe, dokunmaya, beden kokusunu ve sıcaklığını algılamayı isteyip istememeye bağlı olarak birçok kültürel anlam taşımaktadır. Eco'nun ifadesiyle Latin kökenli ülkelerde, sıkı bir ilişki içinde olunmasa da, başka bireylere yakın durulabiliyorken, ABD'de bu yakınlığın özel alana ciddi bir tecavüz olarak algılanabilmesi bu duruma verilecek örneklerden birini oluşturmaktadır.

Eco (2019, s. 72)'nin ifadesiyle beden dili araştırmaları, mekânın üçüncü boyutuna dördüncü bir "kültür" boyutu katmıştır, bu boyut henüz yeterince ölçülmemiş olmakla birlikte, ölçülebilir bir boyuttur. Bu doğrultuda birbiriyle ilişkili iki bireyi ayıran N metrelik mesafe nicelik açısından ölçülebilir fiziksel bir olgudur, ancak bu mesafenin değişik toplumsal ortamlarda değişik anlamlar kazanması, bu ölçünün salt fiziksel bir olgunun değişkenlerini saptamaya yaramadığını, bu olguya anlamsal değerler katmaya yaradığını göstermektedir. Dolayısıyla hesaplanan mesafeler, beden dili şifresinin önemli birimleri haline gelmektedir. Eco mimarlığın kendi şifresini oluştururken bu birimleri geçerli ölçü saydığını ve bu birimlerin, mimarlık için de kültüre değer bir göstergeler sistemi oluşturduğunu vurgulamaktadır. Mimarlık bu fiziksel gönderimlere bakarken, bunların, alışkanlık sistemlerine dayanan iletişimsel bir şifre olarak kendisine ulaştığını ve mimari göstergenin aslında fiziksel bir olguya gönderme yapmadığını, bir kültür gösterileni değeri taşıdığını görmektedir.

Sonuç olarak Harvey (2016, s. 34) her toplumsal faaliyet biçiminin kendi mekânını tanımladığını belirtmektedir. Harvey'e göre toplumsal mekân ancak bazı toplumsal faaliyetlerin analizi ile anlamlandırılabilirdiğinden, mekânsal biçimin anlaşılabilmesi için öncelikle uygun bir toplumsal mekân felsefesi oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle de Eco (2019) tasarımcının yapıları sadece fiziksel anlamda şekil vermediğini şu sözlerle ifade etmektedir: İnşa etmek isteyen mimar, hep kendinden başka bir şey olmak zorundadır. Toplumbilimci, siyasetçi, psikolog, antropolog, göstergebilimci olmaya zorlanmaktadır (s. 74). Başka bir ifadeyle tasarım sürecinde bilgi kaynağının temelinde insana ve yaşadığı topluma ait tüm soyut-somut veriler olduğu, tasarımcıların tasarladığı ürünlerle, bütünsel sorumluluklar üstlendiği görülmektedir. Bu çerçevede tasarımcıların, bireylerin sahip olduğu fiziksel, sosyo-kültürel, psikolojik veri ve deneyimleri dikkate alarak, toplumdaki herkesin erişebileceği tasarımlar ortaya koymayı amaçlaması temel hedef haline gelmektedir.

4. SONUÇ (CONCLUSION)

Bir ihtiyaca ya da isteğe cevap vermek üzere üretilen tasarımlar, insan yaşamının her alanında varlık göstermektedir. İnsana özgü bir yetenek olan tasarım, içinde yaşanan çevrenin yeni ve yeniden anlamlandırılmasında öne çıkan araçlardan biridir. Doğal ya da yapılı çevre ile ilişki kurabilmek, değişen ve dönüşen ihtiyaçlara cevap verebilmek, tasarımcının tasarım kavramına bakışını ve eylem olarak gerçekleştirme biçimini sorgulamasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda ele alınan çalışmada tasarım kavramı, tasarım araştırmaları kapsamında yapılan güncel çalışmalardan ele edilen verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada üzerinde durulan temel nokta ise, bireyi ve toplumsal yaşamı

şekillendiren tasarımların, tasarım kavramının var oluş amacına uygun olarak farklılıklara uyum göstermesi gerektiğidir. Tasarım kavramına dair yapılan çalışmalarda farklılıklarıyla insanı-bireyi anlamaya yönelik adımların atıldığı, bu amaçla çeşitli görüş ve yaklaşımların ortaya konulduğu görülmektedir.

Bu bağlamda yürütülen çalışmaların ve açığa çıkan yaklaşımların çakıştığı en temel noktanın tasarımlara erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik olduğu dikkat çekmektedir. Zaman içerisinde çeşitli biçimlerde ifade edilmiş olan erişilebilirlik kavramının ise, kavrama dair yapılan tartışmalara pek çok farklı disiplinin entegre olması ile birlikte disiplinlerarası bir perspektif kazandığı görülmektedir. Bu çerçevede sahip olduğu zengin açılımlarıyla erişilebilirlik kavramı, tasarım alanlarında her biri inceleme konusu olan farklı boyutları ile birlikte ele alınarak değerlendirilmeyi gerektirmektedir. Bu çerçevede alanda örtük ya da doğrudan, erişilebilirlik kavramının kapsamı ve açılımlarına yönelik araştırmaların, analiz ve sentezlerin gerçekleştirildiği çalışmaların giderek arttığı görülmektedir. Ele alınan çalışma da bu amaca yönelik ele alınarak değerlendirilmeyi beklemektedir.

Bu bağlamda erişilebilirlik kavramının günümüzde tasarım araştırmaları kapsamında yapılan çalışmalarda zihinsel, kültürel ve sosyal boyutlarıyla değerlendirildiği görülmektedir. Yapılan bu çalışmalarda, bireylerin tasarımla karşılaşmasını olanaklı kılan fiziksel erişilebilirlik ile bireyin tasarımı algılayarak anlamlandırmasında devreye giren sosyo-kültürel ve psikolojik erişilebilirlik bileşenleri bütünlük olarak ele alınmaktadır. Burada algısal erişilebilirlik, çevreden edinilen bilgi ile tasarımın kullanılabilirliği arasındaki ilişkiye değinirken yapılan tasarımların bireyin algısını şekillendirerek farklı davranış biçimleri kazandırdığına da vurgu getirmektedir. Fiziksel erişilebilirlik ise ergonomi ve antropometriye dair verilerle ele alınırken, fiziksel erişimi olanaklı kılan verilerin, norm ve standartların toplumdan topluma kültürden kültüre değiştiğine dikkat çekmektedir. Erişilebilirliğin kültürel boyutu ise taşıdıkları anlamlar ile tasarımların insanları davranışlara yönlendiren birer toplumsal gösterge haline geldiklerine yönelik veriler içermektedir. Bu yönleriyle erişilebilirlik kavramı ve birbirini etkileyen ve birbirinden ayrıştırılamayan boyutları bütünlük halde genel olarak tasarım alanları özelde ise mekân tasarımı için sorgulanarak değerlendirilmeyi gerektirmektedir.

Bu farkındalıklarla ele alınan çalışmada da erişilebilirlik kavramının tasarım eylemindeki hayati yeri ve önemine dikkat çekilmiştir. Tasarımın kullanılabilirliğinin ölçüsü olan erişilebilirlik kavramının, en genel çerçevede bireyin fiziksel, algısal ve kültürel özelliklerine doğrudan bağlı olduğu; bir bireyin bir üründen, mekân ya da hizmetten yararlanabilmesinin koşulu olduğu bu yönleriyle de tasarım sürecinde erişilebilirliğin bir ihtiyaç haline geldiği açığa çıkarılmıştır. Burada tasarım ürününün kullanılabilirliği ile erişilebilirliğinin birbirine koşut bir biçimde ilerlediği gözlemlenmiş, erişilebilirlik kavramı çok boyutlu yapısı ile değerlendirilmiştir. Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda bireyin fiziksel, kültürel ve algısal anlamda erişemediği herhangi bir tasarım ürününü kullanamayacağı görülmüş, tasarım eyleminin amacına yönelik gerçekleştirilmesinde erişilebilirliğin ön koşul olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede çalışmada tasarım kavramı ve eyleminin amacı; erişilebilirlik kavramı ve boyutları bütünlük olarak ele alınarak konuya yönelik elde edilen veriler ortaya konulmuştur.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesinde ve makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesinde ve makalenin hazırlanmasında finansman kaynağı bulunmamaktadır.

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

Yazar 1 (Author 1) : A/B/C/E/F/G/H

Yazar 2 (Author 2) : A/B/C/D/E/F/G/I

REFERANSLAR (REFERENCES)

- Andrade, I., Dorneles, V. and Bins Ely, V.H.M. (2012). Accessibility for all: going from theory to practice, *Work* 41, 3840-3846. doi: 10.3233/ WOR-2012-0687-3840
- Arnheim, R. (2002). *Art and Visual Perception. A Psychology of Creative Eye*, London: University of California Press.
- Benzel, K. F. (1997). *The Room in Context. Design Beyond Boundaries*. New York: McGraw-Hill.
- Bergson, H. (2015). *Madde ve Bellek Beden-Tin İlişkisi Üzerine Deneme* (çev. I. Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi.
- Canadian Human Rights Commission. (2006) *International Best Practices in Universal Design: A Global Review*, Canada: Betty Dion Enterprises Ltd.
- Coates, M., Brooker, G. ve Stone, S. (2017). *Görsel İç Mimarlık Sözlüğü* (çev. N. Şık). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Communities and Local Government/DCLG. (2003). *Planning and Access for Disabled People: a Good Practice Guide*, London: Department for Communities and Local Government.
- Corbusier, L. (2017). *Bir Mimarlığa Doğru* (çev. S. Merzi). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Curl, A., Nelson, J. D. and Anable, J. (2015). Same question, different answer: A comparison of GIS-based journey time accessibility with self-reported measures from the National Travel Survey in England. *Computers, Environment and Urban Systems*, 49, 86-97.
- Day, C. ve Parnell, R. (2003). *Consensus Design Socially Inclusive Process*, London: Architectural Press.
- Deffner, A., Psatha, E., Bogiantzidis, N., Mantas, N., Vlachaki, E., Ntaflouka, P., (2015) Accessibility To Culture And Heritage: Designing For All. In *Proceedings of the AESOP, 'Definite space—Fuzzy responsibility'*, Prague: Czech Technical University.
- Eco, U. (2019). *Mimarlık Göstergebilimi* (çev. F. E. Akerson). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Engelliler Hakkında Kanun. (2014 Düzenleme tarihi). Resmi Gazete (Yayımlandığı tarih: 2005, 7 Temmuz, Resmi Gazete Sayısı:25868, Tertip:5, Cilt:44). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>.
- Ergenoğlu Sungur, A. ve Yıldız, S. (2013). Fiziksel Erişilebilirlik. Elzi M., Nesrin B. ve Neyyir B. (Ed.), *Engelsiz Türkiye için: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler içinde* (s. 123-171), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Etimoloji Sözlüğü. (2020). Erişilebilirlik. Erişim Adresi: https://www.etymonline.com/word/accessible?ref=etymonline_crossreference.
- Farrington, J., Farrington, C. (2005). Rural accessibility, social inclusion and social justice:towards conceptualisation, *Journal of Transport Geography*, 13, 1–12.
- Frampton, K. (2001). *Studies in Tectonic Culture The Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture*, London: Phaidon Press.

- Geurs, K.T. and Wee, B. (2014). Accessibility Evaluation of Land-use and Transport Strategies: Review and Research Directions, *Journal of Transport Geography*, 12(2),127–140.
- Gibson, J.J. (2015). *The Ecological Approach to Visual Perception*, New York: Psychology Press
- Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*, United States: Anchor Books.
- Hanson, J. (2004). The Inclusive City: delivering a more accessible urban environment through inclusive design. *International Construction Conference Responding to Change* (p. 1-39), UK: York.
- Harris, C.M. (2005). *Dictionary of Architecture & Construction*, New York: McGraw-Hill.
- Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir* (çev. M. Morali). İstanbul: Metis Yayınları.
- Heskett, J. (2017). *Tasarım* (çev. E. Uzun). Ankara: Dost Kitabevi.
- Interaction Design Foundation. (2002). *The Basics of User Experience Design*. Erişim Adresi: <https://tofasakademi.com/wp-content/uploads/2018/06/the-basics-of-ux-design.pdf>.
- International Organization for Standardization. (2011). Ergonomics – General Approach, Principles and Concepts (ISO 26800:2011). Geneva: International Organization for Standardization.
- International Organization for Standardization. (2014). Guide for Addressing in Standarts (ISO/IEC Guide 71: 2014). Geneva: International Organization for Standardization.
- Iwarsson, S., Stahl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design—positioning and definition of concepts describing person-environment relationship, *Disability and Rehabilitation*, 25 (2), 57-66,
- Kandemir, Ö. (2018). Tasarım Kavramında Yaşanan Öze Dönük Paradigma Değişimi ve Mekân Tasarımına Yönelik Açılımları. *Anadolu Üniversitesi Sanat Tasarım Dergisi*, 8 (2), 110-127.
- Koca, D., Yılmaz, M. (2017). *Engelliler İçin Mekân Düzenlemelerinde Kapsayıcı Tasarım*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Krippendorff, K. (2007). Design Research, an Oxymoron?. Ralf M.(Ed). *Design Research Now Essays and Selected Projects* (p.67-80). Basel:Birkhauser.
- Mahmoodi, A. S. M. (2001). *The Design Process in Architecture a Pedagogic Approach Using Interactive Thinking* (Unpublished PhD Thesis). The University of Leeds School of Civil Engineering, United Kingdom.
- Merleau-Ponty, M. (2017a). *Algılanan Dünya Sohbetler* (çev. Ö. Aygün). İstanbul: Metis Yayınları.
- Merleau-Ponty, M. (2017b). *Algının Önceliği ve Felsefi Sonuçları* (çev. Y. Yıldırım). Alfa Yayınları..
- Merleau-Ponty, M. (2017c). *Algının Fenomenolojisi* (çev. E. Sarıkartal ve E. Hacımuratoğlu). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Norman, D. (2017). *Gündelik Şeylerin Tasarım* (çev. A. M. Şengel). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları.
- Pallasmaa, J. (2018). *Tenin Gözleri* (çev. A. U. Kılıç). İstanbul: Yem Yayın.

- Persson, H., Ahman, H., Yngling, A., Gulliksen, J. (2014). Universal design, inclusive design, accessible design, design for all: different concepts—one goal? On the concept of accessibility— historical, methodological and philosophical aspects, *Universal Access in the Information Society*, 14 (4), 1-22
- Pheasant, S. (2003). *Bodyspace Anthropometry, Ergonomics and the Design of Work*, UK: Taylor & Francis Ltd.
- Pirie, G.H. (1979). Measuring accessibility: a review and proposal, *Environment and Planning A*, 11(3), 299-312.
- Rapley, C.E. (2013). *Accessibility and Development: Environmental Accessibility and Its Implications for Inclusive, Sustainable and Equitable Development for all*. United Nations: Department of Economic and Social Affairs
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form Towards a Man—Environment Approach to Urban Form and Design*, Oxford: Pergamon Press.
- Rapoport, A. (2004). *Kültür Mimarlık Tasarım* (çev. S. Batur). İstanbul: Yapı Yayın.
- Rosenman, M. A. Ve Gero, J.S. (1998). Purpose and function in design: from the socio-cultural to the technophysical. *Design Studies*, 19 (2), 161–186.
- Rosso, A. L., Taylor, J. A., Tabb, L. P. and Michael, Y. L. (2013). Mobility, Disability, and Social Engagement in Older Adults, *J Aging Health*, 25 (4), 617-637.
- Roth, L. M. (2000). *Mimarlığın Öyküsü* (çev. E. Akça). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sanoff, H. (2010). *Democratic Design: Participation Case Studies in Urban Small Town Environments*, Germany: VDM Verlag.
- Sartain, A.Q., North, A.J., Strange, J.R. and Chapman, H.M. (1958) *Psychology: Understanding Human Behavior*, New York: McGraw-Hill Book Company.
- Scherrer, V. (2001). “Neden Ulaşılabilirlik Hakkında Düşünmeliyiz”. *Herkes İçin Ulaşılabilirlik Seminer Notları* (s. 38-42), Cem Ofset, Temmuz, İstanbul.
- Smithers, T. (1992). Design as Exploration: Puzzle-Making and Puzzle-Solving. *Notes for the Workshop on Explorationbased models of design and search-based models of design, held as part of AI in Design '92* (p.1-30), Pittsburgh: Carneige Mellon University.
- Tilly, A., Dreyfuss, H. (1993). *The Measure Of Man And Woman: Human Factors in Design*, 1st edition, New York: Watson-Guptill Publications.
- Tschumi, B. (2000). *Çağdaş Dünya Mimarları 1* (çev. M. Ekincioglu). İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Türk Dil Kurumu. (2020). Erişilebilirlik. Erişim Adresi: <https://sozluk.tdk.gov.tr>
- Ulusal Engellilik Kurumu. (2020). Tasarım Kavramı. Erişim Adresi: <http://universaldesign.ie/What-is-Universal-Design/Definition-and-Overview>
- United Nations General Assembly. (1994). Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. Forty-eighth Session, Agenda Item 109, 1-28.

United States Department of Justice. (2010). 2010 ADA Standards for Accessible Design. Erişim adresi: <https://www.ada.gov/regs2010/2010ADASTandards/2010ADASTandards.pdf>.

Urdang, L. (1991). *The Oxford Thesaurus An A-Z Dictionary of Synonyms*, Oxford: Clarendon Press

Vanderveen, A., de Laat, P., Dominicus, M. and Mohammadi, M. (2015). IntegralAccessibility: a Matter of Social Inclusion Recommendations on Measures for Dutch Policy on Accessibility in the Public Built Environment to Comply with the UN 'Convention on Rights of Persons with Disabilities. *The 7th International Conference of SuDBE2015*, 27-29 July, Reading, UK.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Zeynep ACIRLI

Acırlı, Anadolu Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık Bölümü lisans programından 2016 yılında mezun olmuş; 2017 yılında Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İçmimarlık Anasanat Dalı programında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Kayıtlı olduğu yüksek lisans programı kapsamında ele aldığı tez çalışmasını 2020 Haziran ayında tamamlayarak mezun olmuştur. Aynı yıl başladığı Eskişehir Teknik Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nde sanatta yeterlilik eğitimine devam etmektedir. İstanbul Ayvansaray Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nde 2018 yılında Araştırma Görevlisi olarak başladığı görevini halen aktif olarak sürdürmektedir.

Özge KANDEMİR

Kandemir 1999 Yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümünü tamamlamış, 2001 yılında Yüksek Lisans Programına dahil olduğu Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi İç Mimarlık Bölümü'nde öğretim elemanı olarak çalışmaya başlamıştır. Aynı üniversitede 2004 Yılında Yüksek Lisansını, 2013 Yılında Sanatta Yeterlilik Programını İç Mimarlık Alanında tamamlamıştır. Halen Dr. Öğretim Üyesi olarak Eskişehir Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık Bölümünde çalışan Kandemir'in alanında pek çok uluslararası ve ulusal yayınları ve ödülleri bulunmaktadır.